

Załącznik 1

Analiza przyczyn odrzucenia wniosków LIFE przez KE w naborze 2018 i wstępnych wyników naboru 2019 r.

1. Wstęp

W związku z niezadowolającymi wynikami pozyskania środków z Programu LIFE w piśmie z dnia 16 stycznia 2020 r. Minister Klimatu poprosił NFOŚiGW o przeprowadzenie pogłębionej analizy naboru 2018 r. i wstępnych wniosków naboru 2019 r. Polska wykorzystała jedynie 36 % przysługującej jej alokacji na lata 2014-2017 dla podprogramu działań na rzecz środowiska. Najłabszym był nabór 2018, gdy KE zaakceptowała jedynie 1 wniosek złożony przez podmiot z Polski oraz 4 wnioski międzynarodowe, w których uczestniczą podmioty z Polski. W latach 2014-2018 polskie projekty LIFE osiągnęły średni wskaźnik sukcesu na poziomie 8 %, a biorąc pod uwagę wszystkie składane projekty, czyli polskie i międzynarodowe, to wskaźnik sukcesu wynosił 14,5 %. W najlepszym naborze 2017 wskaźnik sukcesu dla polskich projektów wynosił 15 %. W tym samym naborze 2017 wskaźnik ten liczony dla wszystkich zaakceptowanych wniosków, polskich i międzynarodowych, wynosił 23 %, a w naborze 2018 – maksymalnie 11 % (brak pełnych danych o liczbie złożonych projektów międzynarodowych).

2. Projekt Budowania Potencjału Programu LIFE

W latach 2016-2019 NFOŚiGW realizował Projekt Budowania Potencjału (PBP) Programu LIFE, w oparciu o umowę z Komisją Europejską. W ramach realizacji PBP podejmowano specjalne dodatkowe działania np. dodatkowe szkolenia dla wnioskodawców, zapraszano przedstawicieli KE i EASME, prezentowano przykładowe projekty LIFE w trakcie Dni Informacyjnych LIFE i konferencji Podsumowanie wyników realizacji tego projektu wskazuje, że większość wskaźników projektu została osiągnięta, w tym w zakresie intensywnej promocji Programu LIFE i prowadzonych szkoleń. Najważniejszym celem tego projektu było zwiększenie liczby i jakości wniosków składanych do KE, a tym samym zwiększenie liczby wniosków akceptowanych przez Komisję Europejską. Jako wskaźnik osiągnięcia tego celu przyjęto 5 wniosków zaakceptowanych corocznie przez KE. Biorąc pod uwagę wszystkie zaakceptowane wnioski, zarówno złożone przez podmioty z Polski, jak i projekty międzynarodowe w których biorą udział polskie podmioty, to wskaźnik ten został osiągnięty we wszystkich latach: 2016 – 6 wniosków, 2017 – 15 wniosków, 2018 – 5 wniosków (1 wniosek międzynarodowy nadal jest w fazie rewizji). Natomiast analogiczne dane, ale tylko dla wniosków złożonych przez podmioty z Polski są następujące: 2016 – 3 wnioski, 2017 – 6 wniosków, 2018 – 1 wniosek. Dla naboru 2019 brakuje danych, gdyż nadal trwa ocena wniosków.

a) Wyniki naboru 2018

W ramach działania monitoringowego PBP przeanalizowano punktację i recenzje odrzuconych wniosków przygotowane przez KE. Na potrzeby niniejszej analizy wybrano jedynie pełne wnioski złożone w naborze 2018, tj. 5 wniosków złożonych przez podmioty z Polski i 5 wniosków międzynarodowych II fazy naboru podprogramu działań na rzecz środowiska. KE zaakceptowała wstępnie 1 projekt polski i umieściła go na liście rezerwowej - projekt złożony przez Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego pt. „Wdrożenie systemu zarządzania jakością powietrza w samorządach województwa opolskiego”. Ten wniosek ostatecznie nie uzyskał dofinansowania ze strony KE, ze względu na brak środków w ramach obszaru Zarządzanie i informacja w zakresie środowiska. Dodatkowo zaakceptowane zostały 3 projekty międzynarodowe: LIFEPOPWAT (Czechy,

Główny Instytut Górnictwa (GIG) i Miasto Jaworzno), LIFE BRINE-MINING (Grecja, GIG i Politechnika Śląska w Gliwicach), LIFE Open Woods (Dania, Fundacja Ekorozwoju). Ponadto jeden projekt międzynarodowy (RE-PLANE CITY LIFE, Francja, Instytut Ekologii Terenów Przemysłowych) trafił na listę rezerwową, ale ostatecznie nie uzyskał dofinansowania KE. W podprogramie działań na rzecz klimatu KE zaakceptowała 2 wnioski, spośród 4 złożonych w naborze 2018. Są to wniosek Fundacji PROZON oraz wniosek międzynarodowy CAN, gdzie współbeneficjentem jest Fundacja Instytut na Rzecz Ekorozwoju. Oba te polskie podmioty otrzymały współfinansowanie NFOŚiGW. Łącznie, spośród 14 pełnych wniosków złożonych w naborze 2018 - 7 projektów spełniło kryteria punktowe oceny KE, w tym 2 trafiły na listę rezerwową i ostatecznie nie otrzymały finansowania z KE. Wsparcie KE otrzymało 5 projektów: 3 międzynarodowe z podprogramu działań na rzecz środowiska oraz 1 polski i 1 międzynarodowy z podprogramu działań na rzecz klimatu.

b) Współfinansowanie przez NFOŚiGW projektów z naboru 2018

Dla naboru 2018 - 3 projekty otrzymały współfinansowanie, co stanowi 60% (3 z 5-ciu) wniosków zaakceptowanych przez KE. W naborze 2018 ze współfinansowania zrezygnował GIG, uczestniczący w 2 projektach: LIFEPOPWAT i LIFE BRINE-MINING, gdyż współfinansowanie stanowiły stosunkowo niewielkie kwoty. 2 podmioty nie wystąpiły o współfinansowanie – Fundacja Ekorozwoju (LIFE Open Woods) oraz Politechnika Śląska w Gliwicach (LIFE BRINE-MINING).

c) Konsultacje wniosków w naborze 2018

Ważnym działaniem PBP było konsultowanie wniosków, odbywające się w I i II fazie naboru dla podprogramu działań na rzecz środowiska oraz przed złożeniem pełnych wniosków w podprogramie działań na rzecz klimatu. Konsultacje prowadzono przede wszystkim w formie spotkań z wnioskodawcami oraz poprzez przekazywanie uwag do pisemnych wersji wniosków za pośrednictwem poczty elektronicznej lub, rzadziej, były to dłuższe konsultacje telefoniczne.

W naborze 2018 zainteresowanie Programem LIFE było nieco mniejsze niż w naborze 2017.

W szczególności nie odnotowano dużego zainteresowania ze strony wnioskodawców składaniem wniosków rokujących sukcesem w obszarze środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami, a także ograniczanie wpływu na zmiany klimatu oraz adaptacja do zmian klimatu. Dwuetapowy system naboru, inny niż dotychczas, utrudnił ocenę zainteresowania Programem, ale liczba kontaktów rejestrowanych w ramach działania A.5 (Konsultowanie wniosków) pozwala sformułować taką opinię. Liczba indywidualnych spotkań bezpośrednio z wnioskodawcami w celu omawiania ich wniosku w naborze 2018 wyniosła jedynie 35, podczas gdy w naborze 2016 - 42 spotkania, a w naborze 2017 - 90 spotkań. W ramach naboru 2018 objęto konsultacjami 46 wniosków, dotyczących 41 projektów (dla 5 projektów konsultowane były po 2 wnioski: w I i II fazie podprogramu działań na rzecz środowiska), w tym 36 koncepcji projektów z I fazy podprogramu działań na rzecz środowiska i 3 z II fazy oraz 2 pełne wnioski z podprogramu działań na rzecz klimatu. Spośród nich 25 zostało złożonych do KE (62%), sytuacja uległa więc dalszej poprawie w stosunku do naborów 2016 i 2017, w zakresie względnej liczebności konsultowanych wniosków, które zostają złożone do KE.

Konsultacjami objęto 6 z 7 polskich wniosków w I fazie podprogramu działań na rzecz środowiska, które otrzymały zaproszenie KE do złożenia pełnego wniosku w II fazie. Z kolei niektóre z konsultowanych wniosków bardzo słabo zostały ocenione w I fazie np. LIFE_Astacus_PL składany przez UM Woj. Śląskiego oraz LIFE ForBioSensing przygotowany przez Instytut Badawczy Leśnictwa. Oba projekty posiadały spory potencjał dla Programu LIFE, natomiast ich przygotowanie było słabe, gdyż nie wzięto pod uwagę ważnych elementów. Zaskakujące były bardzo słabe oceny 2 innych projektów – LIFE PODKOWIEC+ TOWER oraz LIFE B-finder Network, ale i te projekty nie uniknęły błędów i nie wzięły pod uwagę sugestii przekazanych w trakcie konsultacji.

W II fazie podprogramu działań na rzecz środowiska, złożonych zostało 5 polskich wniosków i wszystkie one były konsultowane. Tylko jeden z tych wniosków, AQP_Opolskie_LIFE.pl, składany przez UM Woj.

Opolskiego, uzyskał wymaganą punktację i trafił na listę rezerwową, ale ostatecznie został odrzucony przez KE ze względu na brak środków w obszarze GIE. Wniosek ten został ponownie złożony w naborze 2019.

d) Przyczyny odrzucenia pozostałych 4 polskich wniosków w II fazie podprogramu działań na rzecz środowiska

Projekty otrzymują ocenę (Pass Score) za kryteria AW1, AW2, AW3, AW4 oraz ocenę ogólną (Overall Score) za dodatkowo AW5 i AW6. Dla oceny Pass Score ustalony jest minimalny wynik pozytywny wynoszący 50 punktów, przy maksymalnych 100 punktach. Dla oceny ogólnej ustalono jedynie wynik maksymalny wynoszący 100 punktów.

- Projekt LIFE BEAR CORIDOR złożony przez Fundację Dziedzictwo Przyrodnicze otrzymał 43 / 57 punktów (Pass Score / Overall Score). Nie osiągnął więc wymaganego minimum 50 punktów Pass Score, otrzymując minimalne wymagane oceny dla kryteriów AW1 do AW4, co łącznie dało 43 punkty. Za słabe strony uznano brak współpracy z Lasami Państwowymi i myśliwymi i nieadekwatny harmonogram realizacji projektu, w tym wysokie ryzyka dotyczące przyjęcia planu ochrony niedźwiedzia oraz braki stosownych ustaleń dla Magurskiego Parku Narodowego w planie ochrony Parku. Projekt nie wykorzystał też bonusu jaki daje kryterium AW6 – słabo uwzględniono synergie i pominięto międzynarodowy charakter, a więc te elementy, na które w trakcie konsultacji kładziony był duży nacisk.
- Projekt LIFE Kampinos Wetlands II złożony przez Kampinoski Park Narodowy otrzymał 45 / 64 punkty. Projekt spełnił wszystkie wymagane kryteria oceny AW1 do AW4, choć uzyskana punktacja nie była wysoka. Za słabe strony projektu uznano niewystarczające uzasadnienia dla podejmowanych działań oraz przewymiarowany obszar efektu ekologicznego, nakładającego się z efektami osiągniętymi w poprzednim etapie. Za niedostatecznie jasną uznano strukturę zarządzania projektem, w tym kamienie milowe i produkty dostarczalne. Budżet nie został należycie uzasadniony. Za kryterium AW6 projekt otrzymał jedynie 9 punktów na 15 możliwych, choć ta ocena mogłaby być wyższa biorąc pod uwagę przedstawioną, raczej pozytywną recenzję.
- Projekt Carpathian GrassLIFE złożony przez Narodową Fundację Ochrony Środowiska – Centrum UNEP/GRID - Warszawa otrzymał 44 / 60 punktów. Projekt nie uzyskał wymaganego minimum 10 punktów w kryterium AW2. Do słabych stron projektu należy brak szczegółowych uzasadnień planowanych działań, planowanie prac poza obszarami Natura 2000, bez wsparcia GDOŚ, wykupy gruntów bez zaplanowanych działań ochronnych, niedostatecznie przygotowane zarządzanie projektem. Budżet projektu nie jest w pełni wyjaśniony i częściowo jest niespójny z zakresem projektu oraz uznany za wysoki w stosunku do 246 ha będących celem projektu. Wnioskodawca nie przedstawił uzasadnienia dla wyższych kosztów wynikających z trudnego dostępu poszczególnych obszarów, rozdrobnienia gruntów i skomplikowanej sytuacji własnościowej, które przynajmniej w jakiejś części wyjaśniłyby przyjęty zakres oraz koszty.
- Projekt LIFE: USED OIL & AIR złożony przez IOŚ-PIB w Warszawie otrzymał 43 / 56 punktów. Zastrzeżenia budziły efekty projektu, które będą trudne do osiągnięcia i utrzymania po zakończeniu kampanii. Efekty te nie zostały wystarczająco opisane. Budżet nie jest spójny z zakresem i raczej przeszacowany. Projekt nie wykorzystał też bonusu jaki daje kryterium AW6 – słabo uwzględniono synergie i pominięto międzynarodowy charakter.

e) Pozostałe wnioski – międzynarodowe w obszarze środowisko oraz klimat w naborze 2018:

Wnioski międzynarodowe – spośród 5 złożonych wniosków 3 były konsultowane – 2 z nich - LIFE POPWAT i LIFE BRINE-MINING uzyskały finansowanie KE, a 1 - RE-PLANE CITY LIFE - trafił na listę rezerwową i ostatecznie został odrzucony.

W podprogramie działań na rzecz klimatu złożono 3 polskie wnioski – 2 były konsultowane, w tym projekt Fundacji PROZON uzyskał finansowanie, a drugi LIFE CLIMATE & PEATLANDS złożony przez OTOP uzyskał 43 / 58 punktów.

3. Wstępne wyniki dla naboru 2019

- a) Liczba złożonych wniosków w naborze 2019 – 84 wnioski (w tym 45 z Polski tj. 37 koncepcji w Środowisku i 8 pełnych wniosków w Klimacie).
- b) Znacząco wzrosła liczba projektów międzynarodowych. W naborze 2019 projekty międzynarodowe stanowiły 46 % składanych wniosków.
- c) W naborze 2019 konsultowano 27 wniosków, w tym 17 koncepcji projektów z I fazy podprogramu działań na rzecz środowiska i 3 wnioski z II fazy oraz 7 pełnych wniosków z podprogramu działań na rzecz klimatu.
- d) Obecnie trwa ocena wniosków złożonych w II fazie podprogramu działań na rzecz środowiska: 17 wniosków w tym 8 polskich i 9 międzynarodowych.
- e) Wyniki oceny wniosków złożonych w podprogramie działań na rzecz klimatu: złożono 19 wniosków, w tym 8 polskich i 11 międzynarodowych, z czego 2 wnioski umieszczone zostały na liście rezerwowej, w tym 1 polski i 1 międzynarodowy.
- f) W ramach naboru 2019 złożone zostały 3 pełne wnioski projektów zintegrowanych z obszaru Wody (1) oraz Klimat (2). W naborze na projekty zintegrowane procedura jest dwuetapowa i złożenie pełnych wniosków poprzedzone było zaakceptowaniem przez KE koncepcji projektów.
- g) NFOŚiGW spodziewa się dużo lepszych efektów naboru 2019 r. Przewiduje się, że spośród wniosków z Polski dofinansowanie KE uzyskają 2 projekty zintegrowane, 4 projekty środowiskowe i 1 klimatyczny, na kwotę łącznego wnioskowanego dofinansowania KE ok. 32 mln euro. W tym kontekście kluczowe znaczenie ma uzyskanie dofinansowania przez projekty zintegrowane, których dofinansowanie KE wynosi ok. 10 mln euro.

4. Ograniczenia oraz działania podjęte w celu poprawy skuteczności naborów wniosków LIFE

W ramach niniejszej analizy zidentyfikowano szereg ograniczeń dla Programu LIFE w Polsce, które mogą być powodem słabszych wyników naboru 2018. Podzielono je na trzy grupy:

- ograniczenia NFOŚiGW - to ograniczenia leżące po stronie NFOŚiGW, jako instytucji współfinansującej Program LIFE oraz udzielającej wsparcia wnioskodawcom
- ograniczenia Programu LIFE – to ograniczenia wynikające ze specyfiki Programu LIFE oraz procedur KE, na które jednak NFOŚiGW może niekiedy wpływać stosownymi działaniami wspomagającymi
- ograniczenia wnioskodawców - to ograniczenia leżące po stronie wnioskodawców, w tym wynikające z ich specyfiki.

Poniżej przedstawiono w jaki sposób można oddziaływać na poszczególne ograniczenia poprzez działania naprawcze i działania wspierające.

Lp.	Ograniczenia	Działania naprawcze i wspierające
OGRANICZENIA NFOŚiGW		
1.	Obniżone zaufanie do NFOŚiGW jako podmiotu dofinansującego w związku	Poprawa wizerunku NFOŚiGW poprzez:

	z odmową dofinansowania krajowym projektem, które otrzymały dofinansowanie KE w naborach 2014 i 2015.	Zaoferowanie finansowego wsparcia pisanie wniosków (pilotaż dla organizacji pozarządowych); Umożliwienie dofinansowania realizowanych projektów LIFE, które nie uzyskały dofinansowania NFOŚiGW; Wzmocnienie kadrowe KPK LIFE; Zaproszenie wiodących organizacji pozarządowych do konsultacji zmian programu priorytetowego; Informacja i promocja, w tym strona www oraz skrzynka poczty elektronicznej LIFE; Szkolenia, warsztaty i konsultacje w atrakcyjnych formach.
2.	Niejednorodny poziom dofinansowania projektów dla różnych typów wnioskodawców	Decyzją Zarządu ujednolicono dofinansowanie NFOŚiGW dla wszystkich typów wnioskodawców jako uzupełnienie dofinansowania KE do 95 % kosztów kwalifikowanych
3.	Długotrwałe procedury pozyskiwania środków po stronie współfinansowania krajowego.	Uproszczenia proceduralne w pozyskaniu współfinansowania.
OGRANICZENIA PROGRAMU LIFE		
4.	Specyfika realizacji projektów LIFE: tzw. zasada 2% uzależniająca wysokość finansowego wkładu własnego podmiotów publicznych od wysokości kosztów ponoszonych na wynagrodzenia stałych pracowników. Ograniczenie to ma szczególne znaczenie dla państwowych uczelni wyższych oraz części instytutów PAN, biorąc pod uwagę brak takich ograniczeń w innych programach UE (w szczególności Horyzont 2020)	To ograniczenie nie będzie obowiązywać w nowej perspektywie finansowej. Stąd też istotnie większej aktywności ze strony polskich instytucji naukowo-badawczych, (przy odpowiednim prowadzeniu działań informacyjnych i wspierających przygotowanie projektu ze strony NFOŚiGW) można spodziewać się dopiero w nowej perspektywie finansowej LIFE.
5.	Specyfika realizacji projektów LIFE: ograniczenia w stosunku do kwalifikowalności nieinnowacyjnej infrastruktury. Ograniczenie ma szczególne znaczenie dla jednostek samorządowych oraz przedsiębiorstw	Umożliwienie dofinansowania w formie pożyczki preferencyjnej ze środków NFOŚiGW kosztów inwestycyjnych, niekwalifikowanych ze środków KE.
6.	Długotrwałe procedury pozyskiwania środków po stronie KE. Ograniczenie jest szczególnie istotne dla przedsiębiorstw, dla których od terminu rozpoczęcia przedsięwzięcia (oraz docelowej	Usprawnienie procesu oceny wniosków w NFOŚiGW i podejmowania decyzji o współfinansowaniu oraz przekazywania wnioskodawcom formularzy A6, w sposób niepowodujący dodatkowych opóźnień po stronie KE.

	komercjalizacji rozwiązania zależy przewaga konkurencyjna)	
7.	Coraz większe wymagania stawiane przez KE wnioskodawcom LIFE: konieczność współpracy międzynarodowej, rosnące budżety projektów, zwiększenie wymagań odnośnie komunikacji w j. angielskim.	<p>Szkolenia, warsztaty i konsultacje w atrakcyjnych formach; Reaktywacja narzędzia wyszukiwania partnerów FIND YOUR LIFE partner oraz działania zmierzające do zwiększenia liczby podmiotów zagranicznych zainteresowanych współpracą przy polskich projektach;</p> <p>Rozpoczęcie i zacieśnienie współpracy w tym zakresie w KPK w innych krajach. Rozważane jest przygotowanie i realizacja projektu przygotowawczego (jeśli to możliwe ze wsparciem finansowym KE) projektu sieci współpracy pomiędzy KPK z różnych krajów.</p>
OGRANICZENIA WNIOSKODAWCÓW		
8.	Niedostateczne zasoby kadrowe instytucji państwowych mogących pozyskiwać środki z Programu LIFE i przekierowanie posiadanych zasobów na pozyskiwanie strukturalnych środków unijnych.	<p>Wymagane jest wzmocnienie potencjału polskich służb odpowiadających za ochronę przyrody - bezpośredni wpływ MK i MŚ na jednostki podległe (GDOŚ, RDOŚ, instytuty badawcze, Lasy Państwowe, i inne);</p> <p>Wsparcie merytoryczne ze strony specjalistów NFOŚiGW dla projektów zintegrowanych;</p> <p>Planowane jest przygotowanie tzw. Inkubatora LIFE, mającego za zadanie wesprzeć wnioskodawców przygotowujących projekty LIFE, umożliwiającego pokrycie części kosztów przygotowania projektów LIFE (w tym w szczególności kosztów osobowych);</p> <p>Aktywne włączenie się w proces wskazywania kierunków oraz przygotowania projektów LIFE przez Ministerstwo Klimatu (MK) i inne ministerstwa oraz włączenie zagadnień środowiskowych i klimatycznych do głównego nurtu polityki kraju.</p>
9.	Niska jakość wniosków przekładająca się na niską ocenę przez KE; Nieuwzględnienie uwag i sugestii przekazanych przez KPK podczas konsultacji; Niska tzw. europejska wartość dodana projektów, wyrażająca się brakiem szerokiej współpracy na szczeblu krajowym i międzynarodowym w ramach projektu, jak również małym potencjałem proponowanych rozwiązań do replikacji oraz przenoszenia na inne obszary gospodarki w skali UE;	<p>Niezbędne jest aktywne włączenie się w proces wskazywania kierunków oraz przygotowania projektów LIFE przez Ministerstwo Klimatu (MK) i inne ministerstwa oraz włączenie zagadnień środowiskowych i klimatycznych do głównego nurtu polityki kraju;</p> <p>Szkolenia, warsztaty i konsultacje w atrakcyjnych formach, Planuje się dywersyfikację kanałów komunikacji odpowiednich dla poszczególnych grup potencjalnych wnioskodawców, a także nawiązanie i wykorzystanie współpracy z instytucjami wiodącymi (np. Sieć Łukasiewicza dla pozyskania zainteresowania instytutów badawczych, Ministerstwo Aktywów Państwowych dla zainteresowania spółek skarbu państwa, PARP dla zainteresowania MŚP);</p>

	Niedostateczne przygotowanie wniosku i przekładanie wnioskowania na kolejny nabór, co zwykle wynika ze złożoności tych projektów i ich realizacji na dużych obszarach, w tym we współpracy z partnerami z innych krajów;	<p>Reaktywacja narzędzia wyszukiwania partnerów FIND YOUR LIFE partner, oraz działania zmierzające do zwiększenia liczby podmiotów zagranicznych zainteresowanych współpracą przy polskich projektach;</p> <p>Rozpoczęcie i zacieśnienie współpracy w tym zakresie w KPK w innych krajach. Rozważane jest przygotowanie i realizacja projektu przygotowawczego (jeśli to możliwe ze wsparciem finansowym KE) projektu sieci współpracy pomiędzy KPK z różnych krajów.</p>
10.	Duże koszty przygotowania projektu, przy równocześnie statystycznie niewielkim sukcesie uzyskania dofinansowania;	Planowane przygotowanie tzw. Inkubatora LIFE, mającego za zadanie wesprzeć wnioskodawców przygotowujących projekty LIFE, umożliwiającego pokrycie części kosztów przygotowania projektów LIFE.
11.	Brak środków na wkład własny, szczególnie w przypadku organizacji pozarządowych; Wybór innego programu finansującego, oferującego lepsze warunki finansowania lub dogodniejsze dla danego projektu lub podmiotu procedury.	<p>Uproszczenia proceduralne;</p> <p>Zwiększenie i ujednolicenie intensywności dofinansowania NFOŚiGW dla wszystkich obszarów priorytetowych oraz umożliwienie złożenia wniosków przez beneficjentów realizujących projekty LIFE, którzy nie korzystali ze współfinansowania NFOŚiGW.</p>